

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde [Bekir] Refik Bey (Koraltan) 1920 – 1923

Mustafa Yahya METİNTAŞ*

Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: mymetintas@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4359-7663

Mehmet KAYIRAN

Dr. Öğr. Üyesi (E), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: mkayi@ogu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1387-8117

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03.06.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 08.07.2022

ÖZ

METİNTAŞ, Mustafa Yahya; KAYIRAN, Mehmet, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde [Bekir] Refik Bey (Koraltan) 1920 – 1923**, CTAD, Yıl 18, Sayı 36 (Güz 2022), s. 811- 842.

[Bekir] Refik Bey (Koraltan) 1890 yılında Sivas'ın Divriği kazasında doğdu. İlk ve ortaokulu Divriği'de, lise öğretimini İstanbul Mercan Lisesi'nde bitirdi. Yükseköğretimini Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) Hukuk Fakültesi'nde tamamladı. Yükseköğreniminden sonra savcı, emniyet müfettişliği ve “Trabzon İl Emniyet Müdürlüğü” gibi çeşitli devlet

---

* Sorumlu yazar / Corresponding author

görevlerinde bulundu. Trabzon İl Emniyet Müdürlüğü yaptığı esnada Pontus Rum Cemiyeti'nin örgütlediği Rum çetecilere karşı büyük bir mücadele yürüttü. Görevinden alındıktan sonra kısa bir süre İstanbul'da avukatlık yapan Refik Bey, daha sonra Millî Mücadele'ye katılmak için Konya'ya gitti. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Konya milletvekili olarak seçildi. Meclisteki görevi süresince söylev ve faaliyetleri ile Mustafa Kemal Paşa'yı destekledi. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte savaşın bütün şiddetiyle sürdüğü cephelerde askeri birliklerin teftiş edildiği gezilere katıldı. Refik Bey, TBMM'deki Lozan tartışmalarında da aktif rol almıştır.

Bu araştırmada, Türk siyasal hayatını etkileyen Refik (Koralan) Bey'in Birinci TBMM'deki faaliyetleri incelenmiştir. Bu kapsamda arşiv ve literatür taramaları üzerinde ağırlıklı olarak durulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'nden elde edilen belgeler, araştırma - anı kitapları, konu ile ilgili akademik makale, bildiri ve derlemeler, dönemin gazete ve dergileri temel veri kaynakları olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Refik Koraltan, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Mücadele, Demokrat Parti, Konya.

ABSTRACT

METİNTAŞ, Mustafa Yahya; KAYIRAN, Mehmet, **[Bekir] Refik Bey (Koralan) in the First Turkish Grand National Assembly (1920-1923)**, CTAD, Year 18, Issue 36 (Fall 2022), pp. 811- 842.

[Bekir] Refik Bey (Koralan) was born in 1890 in Divriği County of Sivas. He completed his primary and secondary education in Divriği and his high school education in Istanbul Mercan High School. He completed his higher education at Darulfunun (Istanbul University), Faculty of Law. After his higher education, he served in various state positions such as the prosecutor, the safety inspector and the "Trabzon Provincial Security Director". While he was working in this position, he carried out a great struggle against the Greek gangsters organized by the Pontus Greek Society. Refik Bey, who worked as an advocate in Istanbul for a short time after his dismissal, went later to Konya to join the Turkish National Struggle. He was elected as the Konya deputy for the First Turkish Grand National Assembly. He supported Mustafa Kemal Pasha with his speeches and activities, during his tenure in the Assembly. Moreover, together with Mustafa Kemal Pasha, he joined the visits in which the military troops were inspected at the fronts where the war continued with all its violence. Refik Bey also played an active role about the Lausanne debates in the Turkish Grand National Assembly.

In this study, the activities of Mr. Refik (Koralan), who left his mark on Turkish political life, in the First Turkish Grand National Assembly were examined. In this context, archive and literature reviews are heavily dwelled on. Documents obtained from the Republic Archives of the Presidency of the Republic of Turkey, General Directorate of State Archives, research and memoir books, academic articles, papers and compilations on the subject, newspapers and magazines of the period were considered as the main data sources.

Keywords: Refik Koralan, Turkish Grand National Assembly, National Struggle, Democrat Party, Konya.

Giriş

Refik (Koralan) Bey (1891-1974), 1912’de İttihat ve Terakki Partisi’ne katılımıyla dâhil olduğu Türk siyasal yaşamına 1974 yılında ölümüne kadar neredeyse altmış iki yıl boyunca aktif olarak katılmış, yön vermiş veya izleyici olmuş bir devlet adamıdır. Bu açıdan Türk siyasetinin başta gelen figürlerinden biridir. Bu uzun siyasi yaşamın en çok ilgi duyulan ve incelenen dönemi 1945-1946 yılları arasında Demokrat Parti (DP)’nin kuruluşu ve sonrası bu parti bünyesindeki siyasi yaşamı ve çalışmalarıdır. Oysa bahsettiğimiz üzere 1945 – 1962 yılları arasındaki on yedi yıllık süre Koralan’ın uzun siyasi yaşamının dörtte birine tekabül etmektedir. Bu çalışmada, Refik Koralan’ın Türk tarihinin çok kritik bir safhası olan Millî Mücadele sırasında; 23 Nisan 1920 tarihinde açılışla birlikte dâhil olduğu Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) mensubu bir mebus olarak siyasal faaliyetleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Refik Bey’in Millî Mücadele Öncesi Memuriyet Hayatı

Refik Bey, eğitim hayatına doğum yeri olan Divriği’de ilkokulu ve rüştiyeyi (ortaokul) tamamlayarak başlamıştır. Amcalarının desteğiyle eğitim hayatını İstanbul’da Mercan İdadisinde sürdürmüştür. İdadiden mezuniyeti sonrası Darülfünuna bağlı Hukuk Fakültesi sınavını kazanmıştır. Bu okuldan 1910 yılında başarı ile mezun olmuştur.¹ 1910 yılında Hukuk Fakültesi mezuniyeti sonrası sırasıyla; Bursa, Gelibolu, Karaman ve Konya’da savcı yardımcısı ve savcı olarak görev yapmıştır. Bursa’daki savcı yardımcısı olarak ilk memuriyet

¹ Erol Yüksel, *Millî Mücadele’den 27 Mayıs’a bir Siyasetçi: Refik Koralan*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2018, s. 11. Ertepinar’ın belirttiğine göre, Refik Bey, Divriği’de Saraygiller ailesine mensup olarak dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ali, annesinin adı Hatice’dir. Saraygiller ailesinin soyu Selçuklu hükümdarı Alparslan’a kadar dayanmaktadır ve tarih boyunca önemli şahsiyetler ve devlet adamları yetiştirmişlerdir; bk. Coşkun Ertepinar, *Refik Koralan: Bir Politikacının Anıları*, Hacettepe – Taş Yayıncılık, Ankara, 1999, s. X.

görevi sırasında Balkan Savaşları yaşanmaktadır. Özellikle Rum ve Ermeni azınlıklar yoğun bir milliyetçilik ideali doğrultusunda sürekli kendi içlerinde propaganda faaliyetleri yürütüyorlar, komitacılık faaliyetleri dâhilinde gizli silahlı teşkilatlar oluşturuyorlardı. Bütün bu faaliyetler genç yaşta önemli bir resmi görev ile sorumluluk üstlenmiş Refik Bey'in gözü önünde cereyan ederek zihin dünyasını etkilemiş, bu bağlamda *Türk milliyetçiliği* olarak kısaca ifade edebileceğimiz siyasi düşüncelerinin pekişmesini sağlamıştır. Balkan Savaşları'nın bir faciaya dönüşmesi, Türklerin karşılaştığı katliam ve sürgünler Refik Bey'deki milliyetçi hislerin derinleşmesine yol açmıştır. Bu nedenle 1912 yılında Bursa'da görevi sürerken Refik Bey, "İttihat ve Terakki Partisi" ile yakınlaşmış ve partiye dâhil olmuştur.² Savaş boyunca ve sonrasında görev yaptığı bölgelerde ülkenin ve milletin geleceği ile ilgili sezinlemiş olduğu tehlikeleri, mesai saatleri dışında sohbet, konferans vb. ile ulaşabildiği gençlere anlatarak onlarda bir millî bilinç oluşturmaya çalışmıştır.³

Refik Bey'in memuriyet hayatında 14 Kasım 1913 tarihinde terfi ederek bizzat "savcı" olarak atandığı ikinci merkez Gelibolu'dur.⁴ Refik Bey'in Birinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı günlerde savcılık göreviyle bu önemli bölgeye gönderilmesi, devlet nezdinde kısa zamanda itimat elde etmiş olduğunu ve güvenilir bir personel olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Gelibolu görevi sırasında bölgede bulunan 27. Alay Komutanı İrfan Kasım Bey'in ricası üzerine askerlere vatan sevgilerini ve millî hislerini arttırıcı konferanslar vermiştir.⁵

Osmanlı Devleti 1914 Ağustos ayı itibarıyla Birinci Dünya Savaşı'na hukuken dâhil olmuştur. 1914 Ekim ayında ise İngiliz ve Fransız donanmaları Çanakkale Boğazı girişini ablukaya almışlardır. Çanakkale Savaşları başlamak üzeredir. Bu sırada Refik Bey Gelibolu'da görevini sürdürmektedir. Gelibolu aynı zamanda Refik Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile ilk kez karşılaştığı ve tanıştığı yerdir. 4 Kasım 1914'te Osmanlı Genelkurmayı'nın aldığı bir kararla o dönemde henüz yarbay rütbesinde bulunan Mustafa Kemal, Gelibolu'yu savunacak birliklerden 3. Kolorduya bağlı 19. Tümen Komutanı olarak Gelibolu'da karargâh kuracaktır.⁶ Eski bir han binasının tadil edilmesi ve karargâha dönüştürülmesi kararlaştırılır ve bu görev Refik Bey'e verilir.⁷ Görevini kısa

² Yüksel, *age.*, s. 37-38.

³ Ertepinar, *age.*, s. 33 – 34.

⁴ Yüksel, *age.*, s. 13.

⁵ *Aynı yer.*

⁶ *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1. Kitap, Cilt 5*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1993, s. 90- 110.

⁷ Ertepinar, *age.*, s. 42-43.

sürede tamamlayan Refik Bey, Yarbay Mustafa Kemal'e karargâhta geçirdiği ilk gecenin ardından sabah saatlerinde kendisini karargâh önünde karşılamış, kendisini tanıtarak rahat edip etmediklerini sormuştur. Mustafa Kemal teşekkür etmiştir. Refik Bey konuşmayı devam ettirerek, “denizlere hâkim olanın zaferi kazanacağı” görüşünü dile getirmiştir. Yarbay Mustafa Kemal ise sözü uzatmamış ve “birak çocuğum artık vazife başlamıştır” cevabını vermiştir.⁸ Kısa bir süre sonra askerlerine “ben size taarruzu değil ölmeji emrediyorum” diyecek bir komutandan aldığı bu ciddi ve net cevap her halde genç Refik Bey'in savaş ve milletin içinde bulunduğu durum hakkındaki düşüncelerinin daha gerçekçi bir hal almasını sağlamıştır.

İlerleyen aylarda Refik Bey, 13 Nisan 1915'te Konya vilayetinin Karaman kazasında teşkil edilen İstinaf Mahkemesi Savcılığına tayin oldu. Refik Bey buradaki görevine 14 Nisan 1915 tarihinde başlamıştır.⁹ Ayrıca Konya'da Divan-ı Harbi Örfi Savcılığı görevini de yapmıştır.¹⁰

Karaman ve Konya'da hukukçu olarak görev yaptıktan sonra Emniyet Müdürlüğü bünyesinde görevlendirilmeye başlanmıştır. Kısa süren Pozantı ve Mersin görevlerinden sonra 29 Mayıs 1918'de genç yaşına rağmen uzun süre işgal altında kalmış, silahlı Rum çetelerinin faaliyetlerini yoğunlaştırdıkları kritik önemde bir bölge olan Trabzon vilayetine İl Emniyet Müdürü olarak atanmıştır.¹¹ Savaş yıllarında ve Mütareke'nin imzalanmasının hemen ardından burada başarılı çalışmaları ile dikkat çekmiştir. Özellikle Mütareke sonrasında iş birlikçi Rum halkın taşkınlıklarına müsamaha göstermemiş ve Pontusçu çetelere faaliyet imkânı tanımamıştır.¹² Yine Mütareke sonrasında işgalci müttefiklerle iş birliğine yanaşmadığı için Sadrazam Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından İl Emniyet Müdürlüğü görevinden alınmıştır.¹³ Bundan sonra, bir süre İstanbul'da serbest avukat olarak çalışmıştır.

---

⁸ Yüksel, *age.*, s. 103 – 104'ten Başbakanlık [günümüzde: T.C. Cumhurbaşkanlığı] Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), f.010.09, Y.459.1329.3.

⁹ *Emekli Sandığı Arşiv* No: 7575; Müddeti Hizmet Cetveli, s. 1.

¹⁰ Özlem Yıldırım, “Refik Koraltan'ın Trabzon Valilik Görevi (1938- 1939)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 65, Bahar 2018, s. 435.

¹¹ BCA 10.9.0.0/36.109.2/86.

¹² *Refik Koraltan'ın Kayseri Devlet Hastanesi'nde Yazdığı Anıları*, s. 15-18. Basılmamış anılar, 27 Mayıs Askerî Müdahalesi sonrasında tutukluken hastalığı nedeniyle bir süre tedavi gördüğü Kayseri Devlet Hastanesi'nde bizzat Refik Koraltan tarafından kızı Ayhan Koraltan'a dikte ettirilerek kaleme alınmıştır. Anıların orijinal nüshası Ayhan Koraltan'ın oğlu Ali Yavuz Koraltan'da bulunmaktadır.

¹³ *age.*, s. 19.

İstanbul'da bulunduğu sırada Talat Paşa Kabinesin'de İaşe Nazırı olarak görev yapan ünlü İttihatçı “Kara Kemal” (Ahmed Kemal Bey) ile yaptığı bir görüşmede, Anadolu'da en çok tanındığı yere gitmesi ve orada vatanın ve milletin kurutulması için çalışması tavsiyesini almıştır.¹⁴ Birinci Dünya Savaşı sırasında Koraltan'ın doğum yeri olan Divriği ve çevresi, Rus Ordusu'nun işgali tehlikesine düştüğü için Refik Bey'in ailesi ve akrabaları Divriği'den Konya'ya göç etmek zorunda kalmışlardır. Refik Bey'in Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul'dan ayrılırken Konya'ya yerleşme kararı vermesinde Kara Kemal Bey'in tavsiyesinin yanı sıra aile ve akrabalarının da Konya'da bulunmalarının etkisi olmuştur.¹⁵ Konya'ya yerleşen Refik Bey orada bir yandan serbest avukat olarak çalışırken, Müdafaa-i Hukuk üyeleri ile de temas kurmuştur.

TBMM'ye Konya'dan milletvekili seçilen Refik Bey'in böylece Meclisin açıldığı tarih olan 23 Nisan 1920'den 1935'e kadar kesintisiz olarak devam edecek mebusluk (milletvekilliği) yaşamı başlamıştır.¹⁶

TBMM'nin Açılmasına Doğru: İstanbul'un İşgali ve Meclis-i Mebusan'ın Çalışmalarını Durdurması

İstanbul'un işgali sırasında Meclis-i Mebusan da işgalcilerin müdahalesine maruz kalmıştır.¹⁷ Bu gelişme sonrasında Osmanlı Devleti'nin son parlamentosu olarak tarihe geçen Meclis-i Mebusan, Sinop mebusu Dr. Rıza Nur'un¹⁸ 18 Mart

¹⁴ Konya'daki Millî Mücadele Faaliyetleri için bk. Kamil Erdeha, *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1975, s. 265 – 297.

¹⁵ Ertepinar, *age.*, s. 105 – 106.

¹⁶ Refik Koraltan, 1935 yılında milletvekilliğinden ayrılarak Çoruh (Artvin), Trabzon ve Bursa valiliklerinde bulundu. 1942 yılında İçel'den milletvekili seçilen Koraltan yeniden TBMM'ye girdi. Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ile birlikte CHP'nin Grup Başkanlığı görevine seçilen Refik Bey ve bu üç arkadaşı çok partili demokratik rejime geçilmesine zemin hazırlayan DP'nin kurucuları arasında yer aldılar. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde İçel'den milletvekili seçilerek bir kez daha TBMM'de görev alan Koraltan, TBMM'ye Başkan seçildi. 1950 – 1960 yılları arasında bu görevde kaldı. 27 Mayıs “1960 İhtilali” (Hükümet Darbesi) sonrası Yassıada'da kurulan “Yüksek Adalet Divanı” tarafından yargılandı ve idama mahkûm edildi. Cezası önce ömür boyu hapse çevrildi; sonra 1964'te çıkarılan aftan yararlanarak serbest bırakıldı ve bu tarihten sonra politika ile ilgilenmedi. 17 Haziran 1974 tarihinde vefat etti. Ayrıntılı bilgi için bk. Yüksel, *age.*, s. 138; Muzaffer Sencer, *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, May Yayınları, İstanbul, 1974, s. 221 – 301; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)*, Hil Yayınları, İstanbul, 1980, s. 23 vd.

¹⁷ Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 89 – 95.

¹⁸ Mesut Yavaş, “Millî Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 20, Sayı Millî Egemenlik Özel Sayısı, 2020, s. 3.

1920’de yaptığı konuşmada Meclis’in tatil edilmesi gerektiğini ilan etmesi üzerine toplantıda hazır bulunan mebusların aldığı bir kararla toplantılarını süresiz olarak tehir etmiştir.¹⁹ Ayrıca bizzat Padişah Vahdettin, 11 Nisan 1920 tarihinde Meclis-i Mebusan için bir fesih iradesi yayınlayarak parlamentoyu kapatmıştır.²⁰

Gelişmeleri yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, 16 Mart 1920’de Ankara’dan vilayetlere, sancaklara ve kolordu komutanlıklarına “Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal” imzasıyla bir genelge yayınlayarak işgali şiddetle protesto etmiştir.²¹ Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda, İstanbul’un İtilâf Devletleri’ne mensup askerî kuvvetler tarafından resmen ve zorla işgal edilmiş olmasını, Osmanlı Devleti’nin bağımsızlığına karşı her türlü insani erdemi ayaklar altına alarak vurulan bir darbe olarak nitelendirmiştir.²² Ayrıca, “*bilumum vilayat-ı Osmaniye’de rüesay-i memurin-i mülkîye ve askeriyenin Hey’et-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibat eylemeleri ricasını bir vazîfe-i vataniyye adderiz*” demek suretiyle artık tüm ülkede ömrünü tamamlamış Osmanlı Devleti’nin Hükûmeti yerine “Heyet-i Temsiliye”nin en üst makam olarak kabul edilmesini istemiştir.²³

TBMM’nin Ankara’da Açılışı: Refik Bey’in Birinci TBMM’ne Katılması ve Burada Yaptığı Çalışmalar

İstanbul’un işgali ve Meclis-i Mebusan’ın çalışamaz hale gelmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, ilk genelgesinden üç gün sonra 19 Mart 1920’de bir İntihap (Seçim) Genelgesi yayınlamıştır. Bu genelgede vilayetlere ve kolordu komutanlıklarına Ankara’da olağanüstü yetkilere sahip bir Meclisin toplanacağını, bunun için ülkenin her yanında seçimlerin yenileneceğini, yeni seçilen ve Meclis-i Mebusan üyesi olup Ankara’ya gelebilenlerin on beş gün içinde Ankara’da toplanacak meclise katılacağını bildirmiştir.²⁴

Böylece, İstanbul’da çalışma imkânı bulamayan parlamentonun Ankara’da yeniden faaliyete geçirilebilmesi için Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti tarafından gerekli adımlar atılmıştır. Buna göre, seçim merkezi olarak kabul

¹⁹ *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, 4. Dönem, İstanbul, 1334, s. 377 – 379.

²⁰ Ali Türkeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948, s. 126.

²¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, Cilt 2, İstanbul, 2011, s. 214.

²² Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt I, Ankara 1981, s. 556; Fahir Armaoğlu, “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali (16 Mart 1920)”, *Belleten*, Cilt LXII, Sayı 234, 1998, s. 486-487.

²³ *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt 4, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s.269; Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet (1920)*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s. 116.

²⁴ Atatürk, *age.*, s. 287-288; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis: Millî Mücadele’de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1994, s.12.

edilen livaların (mutasarrıflıklar, sancaklar) her birinden beş mebus seçilecektir. Seçimler, yeni meclisin 15 gün içinde Ankara’da toplanmasını sağlayacak hızda hayata geçirilecektir. Her fırka, zümre, cemiyet aday gösterilebilecek bunun yanında bağımsız adaylık da mümkün olabilecektir. Seçimlerin güvenliğinden mahalli idareler sorumlu olacaktır.²⁵

Bu gelişmelerle Osmanlı Devleti tarihe karıştığı esnada Refik Bey Konya’da bulunmakta ve Konya Müdafaa-i Hukuk Derneğinin üyelerinden biri olarak çalışmaktadır. Heyeti Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan çağrı üzerine Konya’da seçimler, 28 Mart 1920 Pazar günü gerçekleştirilmiştir.²⁶ Yapılan seçim sonucunda henüz 30 yaşında olan Refik Bey,²⁷ ikinci seçmenlerden 17’si merkezden olmak üzere toplam 51 oy alarak Konya milletvekilliğine seçilmiştir.²⁸ Birinci TBMM, 15 gün içinde tamamlanan seçimler ile mebus olmaya hak kazananlar ve İstanbul’dan Ankara’ya gelmeyi başaran mebusların katılımı ile 23 Nisan 1920 günü toplanmış ve çalışmalarına başlamıştır.²⁹ Kanuni Esasi ilkelerine göre en yaşlı mebus olan Sinop Mebusu Şerif Bey ilk toplantıda geçici başkan olarak görev yapmıştır.³⁰

Refik Bey, ilk dönem milletvekilliğinde kendi ifadesiyle genç ve idealist arkadaşlarıyla beraber Mustafa Kemal Paşa’nın yakınında olmayı görev bilmiştir. Refik Bey ve arkadaşları O’nun ülkeye kazandıracığı zaferleri aşama aşama

²⁵ Atatürk, *age.*, s. 432.

²⁶ Yüksel, *age.*, s. 45; Soner Şükran, “Padişah Buyruğundan Halk İdaresine”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1969, s.5.

²⁷ *TBMM Arşivi*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Azasına Mahsus Zat ve Sicil Dosyası, Sicil No: 289, s. 1; *Emekli Sandığı Arşivi* No: 7575; Müddeti Hizmet Cetveli, s. 1.

²⁸ *Öğüt*, 29 Mart 1920, Sayı 315, s. 1; *Öğüt*, 14 Nisan 1920, Sayı 330, s. 2; Refik Koraltan, Konya’ya olan sevgi ve bağlılığını pek çok kez dile getirmiştir. Konya halkının Refik Bey’e karşı tutumu da aynı doğrultudadır. Birinci TBMM’de Refik Bey’e “Refik Konya” lakabının takıldığı bilinmektedir; bk. İsmet Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, İstanbul, 1975, s.30. Refik Bey ile birlikte Abdülhalim Çelebi, Arif Bey (Baysal), Hulusi Bey (Göksu), Rıfat Bey (Saatçi), Hacı Bekir Bey (Sümer), Kazım Hüsnü Bey, Mehmet Vehbi Bey (Çelik), Musa Kazım Bey (Onar), Ömer Vehbi Bey (Büyükyalvaç), gibi isimler de Konya Vilayeti’ni temsilen TBMM’ye katılmışlardır. Hacı Bekir Bey (Sümer), Kazım Hüsnü Bey, Mehmet Vehbi Bey (Çelik), Musa Kazım Bey (Onar) ve Ömer Vehbi Bey (Büyükyalvaç) İstanbul’dan Ankara’ya gelerek Meclis’e katılan mebuslardandır; bk. Yüksel, *age.*, s. 46.

²⁹ Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti’nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXII, Sayı 3-4, 1958, s. 229; Güneş, *age.*, s. 66-68.

³⁰ Yavuz Aslan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti (23 Nisan 1920 - 30 Ekim 1923)*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 17.

gerçekleştirebilmesi için ellerinden gelen fedakârlığı ve hizmeti göstermişlerdir.³¹ Refik Bey, TBMM Tercüme-i Hal'inde de ilk ve ikinci dönem çalışmalarına dair açıklamalarında; bilhassa Atatürk'ün reisliği altında toplanan grup idare heyetlerinde çalıştığını, ikinci devrede ise Atatürk'ün başkanlığında kurulan Halk Partisi kurucuları arasında bulunduğunu ve yine bu devre içinde reis vekilliğini ifa ettiğini söylemiştir.³² Buradan da anlaşılacağı gibi Refik Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu saygı ve hayranlık yaşamı boyunca devam etmiştir.

TBMM, 25 Nisan 1920 günü gerçekleşen oturumunda kanunlaştırma çalışmalarında görev yapacak bir Lâyiha Encümenliği kurulmasını kararlaştırmıştır. Refik Bey bu kurula seçilmiş ve görev yapmıştır. Bunun dışında Meclis kâtiplik heyeti üyeliğine de seçilmiştir.³³ Milletvekilliğinin bu ilk döneminde oldukça aktif bir vekil olarak görev yapan Refik Bey, ayrıca Meclisin Adalet, İçişleri, Tasarı ve Defter-i Hâkani (Tapu-Kadastro) komisyonlarında da görev almıştır. Bununla birlikte hukukçu kimliği kendisinin 1921 yılında Başkomutanlık emriyle kurulan Yozgat İstiklal Mahkemesi Başkanlığı görevine getirilmesini sağlamıştır. Bu görevi doğrultusunda bölgedeki asker kaçaklarının yargılanmasını sağlamış; Yozgat ve Koçgiri isyanlarının bastırılmasında da önemli bir rol oynamıştır.³⁴

İlk Meclisin en faal siyasetçilerinden birisi olan Refik Bey, bu dönem Meclis çalışmalarında dört kez gizli oturumlarda, altmış beş kez de kamuoyuna açık oturumlarda konuşma yapmıştır. Bunların yanı sıra iki soru, bir gensoru önergesi vermiş ve bir kanun önerisinde bulunmuştur.³⁵ Refik Bey, Millî Mücadele'nin Meclis'e yansıyan gündemine dair çeşitli konularında görüşlerini Meclis'te belirtmiş, bu özelliğiyle Meclis'in öne çıkan vekillerinden birisi olmuştur.

Yeni Hükûmetin Kuruluşu ve Mahiyeti: Refik Bey'in Başlattığı Tartışma

Dönemin olağan üstü koşullarında kurulan ve görev yapacak olan Meclisin yapısı ve işleyişi de klasik bir parlamentodan farklı olmalıydı. Buna bağlı olarak

---

³¹ Yüksel, *age.*, s. 45-46; Ertepinar, *age.*, s. 187; Birinci TBMM'nin faaliyetleri için bk. İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920 – 1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1997; Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınevi, İstanbul, 1994.

³² Yüksel, *age.*, s. 46.

³³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 1, Cilt 1, 25 Nisan 1920, TBMM Matbaası, Ankara, 1961, s. 62; Goloğlu, *age.*, s. 180.

³⁴ Yüksel, *age.*, s.48; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem (1919-1923)*, Cilt 3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1980, s. 669.

³⁵ Yüksel, *age.*, s. 49.

Meclis fiilen yasama ve yürütme erklerini de bünyesinde toplamalıydı yani “kuvvetler birliği ilkesi” esas kabul edilmeliydi. Meclis organizasyonunu ve icraatlarını bu ilkeye göre düzenlemeliydi.³⁶

24 Nisan 1920 tarihinde “millî egemenlik ilkesi” çerçevesinde yeni bir Hükûmetin kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Aynı tarihli oturumda uzun bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, ülkenin ve milletin içinde bulunduğu durumu açıkladıktan sonra içinde bulunulan zorlu koşullardan çıkış için izlenmesi gereken yolu açıklamış ve ilk adım olarak da “millî egemenlik ilkesi” çerçevesinde bir Hükûmetin kurulmasını bir kanun teklifi ile Meclise önermiştir.³⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Hükûmetin kurulmasına dair önergesi kısaca şu ilkeleri içermektedir:³⁸

“1 - Tarih tecrübelerine, devlet hukuku ilkelerine ve halen içinde bulunulan şartlara göre ülkenin millî kuvvetini merkezi bir teşkilatla birleştirmek bir zarurettir.

2 - Bu teşkilât fiili, yani gayri mesul ve Osmanlı Anayasa metinleri gereğince kurulmamış olmamalıdır, aksi takdirde sürekli ve uzun ömürlü olamaz. Bizzat Meclis bir hukukilik ve meşruiyet ihtiyacının eseridir. Şu halde, millî vicdanın ifadesi olan Meclisin yapacağı kanunlarla bağlı bir Hükûmetin kurulması şarttır.

3 - Meclis, Hükûmeti kontrolle yetinecek, bir kontrol - inceleme ve yasama organı değildir, milletin kaderiyle ilgili adımları bilfiil belirlemek ve atmak zorundadır. Mesele normal bir parlamenter bir sistem kurmak değildir, tarihte olağanüstü şartlar altında uygulanmış tedbirleri almak gereklidir. Meclisi zayıflatarak Hükûmete fazla yetkiler vermek veya aksini yaparak, Meclisi kuvvetlendirerek, idareyi birkaç şahsın eline bırakmak doğru değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin şahıs rejimine karşı reaksiyonunu gösteren birinci tezin, aynı zamanda İslam Amme Hukuku kaideleri de göz önünde bulundurularak, benimsenmesi icap eder. Bu takdirde ikinci şık kabul edilecek, Meclis yasama ve yürütme (Hükûmet) yetkilerini kendisinde toplamış olacaktır.

4 - Meclis, günlük politika ve idare işlerinin ayrıntıları ile zaman kaybedemeyeceğinden ve bunlarla meşgul olamayacağından, kendi içinden

---

³⁶ Tevfik Bıyıklıoğlu, “Birinci TBMM'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri”, *Bellekten*, Cilt XXIV, Sayı 96, 1960, s. 651.

³⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, 24.04.1921, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 30-35; Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Turhan Kitapevi, İstanbul, 1981, s. 214 – 219.

³⁸ Bu ilkeler, TBMM Zabıt Ceridelerinde ve Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde bu yazıdaki hallerinden daha kısadırlar. Biz, Birinci TBMM Hükûmetinin kuruluşuna zemin teşkil eden bu ilkeleri, önemleri nedeniyle, Tunaya'nın, “Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük” adlı eserinde açıklayarak ve yorumlayarak sunduğu haliyle burada kullanmayı uygun bulduk.

bir heyet seçmelidir. Belli Hükûmet işlerine göre ayrılmış dairelerin idaresi bu heyet üyelerine verilmelidir. Üyeler kişisel olarak ve topluca (heyet olarak) Meclise karşı sorumlu olmalıdır. Heyetin adı “heyeti icraiye” (Hükûmet) olmalı, üyelerine de “vekil” denmelidir.

5 - Meclisin kendisi için seçeceği Başkan, Meclisi temsil etmeli, fakat Hükûmetin de başkanı olmalıdır. Başkan, Meclis adına yaptığı eylemlerden dolayı diğer vekiller gibi Meclis karşısında sorumlu olmalıdır.³⁹ Bu ağır bir ödevdir, zira sorumluluk hem Meclis, hem de Hükûmet başkanlığından gelmektedir.

6 – “Başkanı olmayan bir Hükûmet kurmak zorundayız” çünkü: Padişah - Halife, hem Osmanlıların, hem de bütün Müslümanların başı olmakla beraber, zor ve tehdit altındadır. Bu sebeple, geçici de olsa, Anadolu’da bir Hükûmet başkanı veya bir Padişah vekilliği kurmak doğru olmaz. Maksat, Padişah - Halifenin kurtarılmasıdır.⁴⁰ Başka bir makama devlet başkanlığı yetkileri vererek o makamı dokunulmaz kılmak yine olumsuz netice doğurur. Bu çetrefil durumdan kurtulmak için, İslam siyasi prensiplerine başvurularak şöyle bir uygulama yapılabilir: Seçimle iş başına gelen Meclise, sınırlı yasama yetkileri vermek yerine, onu millî iradenin yegâne temsil noktası yapmak ve böylece tanımak. Şu halde, Meclisten daha üstün bir hukuki ve siyasi kuvvet (millî egemenliği kullanacak ondan daha üstün bir organ) bulunmayacaktır.⁴¹

7 – Türkiye’nin siyasi tarihinde taklit Hükûmet rejimleri vardır, istibdatlar vardır. Teklif, bu olaylardan alınan derslere göre yapılmaktadır. Karar Meclis Genel Kurulundur. Fakat dağılma ve yıkılma tehlikesi vardır. Devlet işleri mercüsüz kalmıştır. Bu fevkalâde durum süratle hareket edilmesini gerektirmektedir.”

Mustafa Kemal Paşa’nın önergesi Meclis’te genel olarak olumlu karşılanmıştır.⁴² Geçici Başkan olarak görev yapan Sinop Mebusu Şefik Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın önergesini oya sunmak üzere harekete geçtiği zaman Konya Mebusu Refik Bey (Koraltan) TBMM’de ilk kez söz alarak önergenin

---

³⁹Böylece “Meclis Hükûmeti sistemi”, “Meclisin üstünlüğü ilkesinin” temel unsuru olarak hayata geçirilmek istenmiştir.

⁴⁰ Burada Mustafa Kemal Paşa’nın, Padişah - Halifeyi devlet başkanı gibi göstermesi Meclis içindeki muhafazakâr kişi ve grupları tatmin etmeye yönelik olabilir. Ancak önerge metninde geçen ilkelerin hayata geçirilmesi TBMM’nin Padişah - Halifeyi dolaylı olarak kendi egemenliği altına aldığı bir göstergesidir. Bu ilkeler, Mustafa Kemal Paşa’nın TBMM’nin açılış sırasındaki başarılı manevralarından biri olarak değerlendirilebilir.

⁴¹ Burada Osmanlı saltanat rejimi reddedilmektedir.

⁴² Ali Fuat Başgil, *Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1957, s. 108-109, 112.

önemine ve içeriğine binaen her mebusun fikrinin alınması gerektiğini ifade etmiştir. Refik Bey'in konu ile ilgili sözleri kısaca şöyledir:⁴³

“Mustafa Kemal Paşa'nın izahatından anladığımız üzere bugün sunulan önerge ile milleti temsil eden Meclisten çok önemli bir karar vermesi istenmektedir.

Önerge doğrudan doğruya Hükûmetin nasıl kurulacağına yönelik olduğu için öncelikle teklifin son kısımlarının açıklığa kavuşturulması ve ayrıntısıyla değerlendirilmesi ve ardından tüm mebusların konuyla ilgili düşüncelerini söylemesi lazım gelmektedir. Bendeniz bunu teklif ediyorum.”

Genel kurula iştirak eden bazı mebuslar Refik Bey'i desteklerken; daha fazla sayıda olan diğer bazı mebuslar da karşı çıkan sözler ile bu uygulamanın gereksiz olduğunu ve zaman kaybına sebep olacağını ifade etmişlerdir. Mebuslar arasındaki kısa tartışmanın ardından Mustafa Kemal Paşa tekrar kürsüye çıkarak açıklayıcı kısa bir konuşma yaparak Refik Bey'e ve benzeri düşüncede olan mebuslara cevap vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı şöyledir:⁴⁴

“Efendiler! Bütün maddi, manevi sorumluluğu Heyeti Temsiliye üzerine almış ve 16 Mart 1920 tarihinden bu dakikaya kadarki bütün acı safhalara, manzaralara karşı gerekli tüm tedbirleri almayı bir vazife bilmıştır, bu mesuliyet çok ağırdır. Bu dakikadan itibaren teklif ediyorum; derhal memleketin kaderini ellerinize alınız.

Bu görev o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihidir ki, bütün bu Meclis bütün manasıyla sorumluluğu almalıdır. Millet bizi ancak bunun için gönderdi, bizi buraya beş kişinin eline milleti terk edelim diye göndermemiştir. Binaenaleyh maruzatım anlaşılmamış ise bir daha ve bir daha okunsun, müspet veya menfi bir karara varılsın”.

Refik Bey'in bu noktada Meclise sunduğu öneri ilginçtir. Önerisinde Mustafa Kemal Paşa'nın Hükûmetin kuruluşuna dair yasa önerisinin son kısımlarının tekrar tartışılmasını ve bunlar hakkında tüm mebusların görüşünün alınarak karar verilmesini istemektedir. Refik Bey'in burada özellikle 6. Maddeyi kastettiği tahmin edilebilir. Bu maddede Padişah – Halifenin kurtarılmasının ana amaç olduğu belirtilmekte ayrıca hiç kimseye Padişah vekili vb. gibi unvanlar verilemeyeceği özellikle vurgulanmaktadır. Burada Meclisin tüm siyasi ve hukuki yetkileri bünyesinde toplayacağı, Meclisi millî iradenin yegâne tezahür mevkiî kılacak bir sistemin hayata geçirilmesi ve Meclisin kuracağı Hükûmetin de bu temel prensipler çerçevesinde kurulması istenmektedir. Ancak bu sistem hayata geçirilirse Meclis tüm siyasi – hukuki yetkiyi elinde tutacağından Padişah ve halifenin de üstünde olacaktır. İşte bu durum muhtemelen Refik Bey'in dikkatini çekmiş olabilir.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 1, 24.04.1920, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 35.

⁴⁴ *age.*, s. 36-37.

Araştırma konusu Refik Koraltan olduğu için; TBMM'ye henüz 30 yaşında bir mebus olarak katılan Refik Bey ile TBMM'nin temel kuruluş prensiplerinden “halkçılık ve millî egemenlik ilkeleri” ile Refik Bey'in zihinsel uyuşumundan burada kısaca bahsetmek yararlı olabilir. İfade edildiği üzere, “Millî Egemenlik İlkesi” ve “Tam Bağımsızlık İlkeleri” Türk Kurtuluş Mücadelesi'nin temel dayanak noktalarıdır. Bu ilkeler, dışa karşı tam bağımsızlık içte de milletin kayıtsız şartsız egemenliği olarak ana ideolojik eksenini oluşturmuştur. Bu ideolojik eksen de TBMM'nin bünyesinde halkçılık, halk egemenliği ideolojisi olarak tezahür etmiştir. TBMM, halkın egemenliğini hayata geçirmek ve çıkarlarını içte ve dışta savunmak ve korumak üzere kurulmuştur.⁴⁵ TBMM'nin halkçı ideoloji yaklaşımı 13 Eylül 1920 günü TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclise sunulan Hükûmet programında açıkça ifade edilmiştir. Bu programda, egemenliğin kaynağının halka verilmesi ana gayelerden biri olarak vurgulanmıştır. Programda kurulan Hükûmet, bir “halk Hükûmeti” olarak nitelendirilmiştir.⁴⁶

Refik Bey'de, hem ilk TBMM yıllarında hem de sonrasındaki siyasi anlayışının temelinde bu halkçı yaklaşımın etkileri görülmüştür. Refik Bey siyasetçilerin ve bürokratların halkçı olması gerektiği görüşündedir.⁴⁷

Refik Bey'in Mustafa Kemal Paşa Başkanlığı'ndaki Bir Heyetin Üyesi Olarak Cephe Ziyareti

TBMM'nin aldığı bir kararla 18 Haziran 1920'de ordu komutanlığı yetkisiyle Batı Cephesi kurulmuş ve cephe komutanlığına da bir kez daha Ali Fuat Paşa getirilmişti.⁴⁸ Bu sırada İngilizler tarafından belirlenen “Milne Hattı”nda beklemekte olan Yunan ordusu, Osmanlı Devleti'ne sunulan Sevr Antlaşması'nı kabul ettirebilmek için geniş çaplı bir saldırı başlatmıştı. 18 Haziran 1920'de başlayan Yunan saldırısı Batı Cephesi'nin direnişine rağmen başarıya ulaşmış ve bunun sonucunda Bursa'dan Uşak'a kadar geniş bir bölge işgal altına düşmüştür.⁴⁹ Bu durum hem Meclis'te hem ülkede büyük bir üzüntü yaratmıştır.

---

⁴⁵ İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Toplanması ve Nitelikleri, Birinci Meclis*, Ed. Cemil Koçak, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 42.

⁴⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 1, Cilt 4, 18 Eylül 1920, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 201-202; geniş bilgi için bk. İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihiçesi*, İstanbul, 1963.

⁴⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 1, Cilt 2, 12 Temmuz 1920, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 274.

⁴⁸ *Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi*, Cilt 2, Kısım 2, s. 281-282; Nusret Baycan, “Ali Fuat Paşa”, *Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi*, Sayı 14, Cilt 5, Mart 1989, s. 451.

⁴⁹ Ali Fuat Cebesoy, *Bilinmeyen Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul, 2005, s. 385 – 397.

Yunan saldırısının başarıya ulaşmasıyla Batı Anadolu'da savaş olumsuz bir seyir almış ve Batı Cephesi'ne bağlı Kuvâ-yi Milliye unsurlarının direniş çabalarına rağmen pek çok bölge düşman eline geçmiştir. Tam bu sırada TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, olayların kontrolden çıkmasını engellemek ve cephelelerdeki durumu bizzat görerek alınacak önlemleri belirlemek üzere bazı mebuslar ile cepheleleri dolaşmış ve teftişler yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine teftiş gezisine katılan mebuslar arasında Refik Bey de vardır.

Refik Bey bu teftiş gezisi sırasındaki gözlemlerini 9 Kasım 1920 tarihinde TBMM kürsüsünden yaptığı uzun bir konuşma ile dinleyicilere aktarmıştır.⁵⁰ Refik Bey'in cephe ve cephe gerisinde olup bitenler ile ilgili ilk elden şahitliğine dayanan uzun konuşmasında kısaca; özellikle Bursa ve Balıkesir'in düşman eline düşmesinin cephelelere yakın bölgelerde yaşayan halk nezdinde büyük bir endişe yarattığı ve halkın sorumlu aradığı belirtilmektedir. Bunun yanında konuşmada, halkın özellikle kaybedilen bölgelerdeki askeri ve sivil idarecilerin yeteneksizliklerinden yakındıkları, olumsuz gelişmelerin suçunu bunda gördükleri ifade edilmektedir. Ayrıca Refik Bey konuşmasında felaketin daha da büyümesini engelleyen temel unsurun bölgeye hızla intikal eden düzenli askerî birlikler olduğunu belirterek, bu birliklerin ve başlarındaki iş bilir zabitanın halka moral ve güven verdiğini, ortaya çıkan paniğin halkla iş birliği sonucu önlendiğini vurgulamaktadır. Refik Bey'in konuşmasında, düzensiz Kuvâ-yi Milliye unsurlarını yeren ancak düzenli askeri birliklerin gittikleri çoğu yerde başarılı olduklarını ayrıca halk tarafından da desteklendiklerini belirten ifadeler bulunmaktadır. Bu dönem, Kuvâ-yi Milliye taraftarlarıyla düzenli ordunun kuruluşunu destekleyenler arasında çetin tartışmaların hem cephe de TBMM bünyesinde doruk noktasına ulaştığı bir dönemdir.

Refik Bey, Kuvâ-yi Milliye'nin mücadelenin başlangıcında önemli hizmetleri olsa da artık miadını doldurduğunu düşünmektedir. Düzensiz Kuvâ-yi Milliye artık tasfiye edilmelidir ve düzenli ordunun kuruluşu konusunda zaman kaybedilmemelidir. Meclis kürsüsünde yaptığı konuşmada, bu konudaki düşüncelerini, halktan duyduğu şikâyetler ve yakınmalarla da destekleyerek aynı konuşmasında mebuslara aktarmıştır.⁵¹

Bundan sonra Refik Bey, asker ve sivil idarecilerin liyakati konusunda görüşlerini açıklamaya başlamıştır. Bu konuda gerek asker gerekse mülki idaredeki görevlilerin seçimlerinde çok titiz davranılması ve liyakate dikkat edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.⁵²

⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Cilt 3, 9 Ağustos 1921, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 150 – 155.

⁵¹ *age.*, s. 150.

⁵² *age.*, s. 151 – 152.

Konya İsyancıları ve Refik Bey

Millî Mücadele hareketinin Anadolu’da örgütlenmeye başladığı 1919 yılında Konya Valisi Cemal Bey’dir.⁵³ Hürriyet ve İtilaf Partisi mensubu olan Cemal Bey, koyu bir İttihatçı düşmanıydı ve Anadolu’da ortaya çıkan Millî Mücadele hareketine de karşı bir tavır takınmış ve bunu ısrarla sürdürmüştür. Konya Valisi Cemal Bey, Birinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından savaş sırasında İttihatçı Hükûmetin büyük bir Ermeni katliamı yaptığı teziyle ortaya çıkmış ve bu doğrultuda işgalci güçler ile iş birliği yapmıştır. Bu nedenle kendisine “Artin Cemal” lakabı takılmıştır.⁵⁴

Büyük önemi dolayısıyla Millî Mücadele’nin ilk günlerinden itibaren, Konya’da zorlu bir hâkimiyet mücadelesi verilmiştir. Konya vilayet merkezi Mondros Mütarekesi’nden sonra, önce 22 Ocak 1919’da İngilizler, ardından da 24 Nisan 1919’da İtalyanlar tarafından işgal edilmiştir.⁵⁵ Bu dönemde Konya halkı, işgalcilerden ve onların iş birlikçisi azınlıklardan rahatsızlık duysa da İstanbul Hükûmetinin görevlendirdiği idarecilerin Millî Mücadele hareketinin öncü kadrosuna karşı yönelttikleri eleştiri ve karalamalarından dolayı işgalcilerle karşı oluşturulan Kuvâ-yi Milliye, Müdafaa-i Hukuk gibi teşkilatlarda görev almakta tereddüt ediyordu.⁵⁶

Damat Ferit Paşa’dan aldığı emirler doğrultusunda Konya’da Müdafaa-i Hukuk örgütlenmesini bütün gücüyle engellemek için çaba harcayan Cemal Bey, bölgede görev yapmakta olan Millî Mücadele organizasyonuna dâhil olan subayların yoğun baskıları sonucu 25 Eylül 1919 akşamı bir yük treniyle İstanbul’a kaçmak zorunda kalmıştır.⁵⁷

Konya Valisi Cemal Bey’in kaçışından sonra Konya vilayet merkezinde yapılan bir oylamayla Müderris Vehbi Efendi, Vali Vekili olarak Konya halkı tarafından görevlendirilmiştir.⁵⁸ Vali Cemal Bey’in kaçışı sonrasında Konya’da

---

⁵³ Erdeha, *age.*, s. 268. Konya, İstanbul-Bağdat demir yolunun kavşak noktası olması, ana telgraf hatlarının kesiştiği bir haberleşme merkezi olması, insan gücü ve yeraltı-yerüstü zenginlikleri açısından stratejik önemi haizdir. Mütareke hükümleri uyarınca Çukurova ve çevresinin Fransız birlikleri tarafından işgal edilmesi, Millî Mücadele için Konya’nın stratejik önemini daha da arttırmıştır, bk. Erdeha, *age.*, s. 265; *Konya*, 6 Temmuz 1920.

⁵⁴ Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt 3, İş Bankası Yayınları, 2018, s. 75; Erdeha, *age.*, s. 267.

⁵⁵ Tefik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu’da (1919-1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1969, s. 294.

⁵⁶ Yaşar Semiz – Güngör Toplu, “Millî Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk”, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Yıl 7, Sayı 12, Haziran 2017, s. 257.

⁵⁷ Ahmet Avanas, *Millî Mücadele’de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 58.

⁵⁸ *age.*, s. 87.

26 Eylül - 4 Ekim 1919 tarihleri arasında Birinci Bozkır İsyanı yaşanmıştır. Bu isyan 20. Kolordu ve Niğde'de bulunan 11. Tümenin çabaları ve Temsil Heyeti tarafından gönderilen “Nasihat Heyeti” aracılığıyla önlenmiş olsa da 22 Ekim - 4 Kasım 1919 tarihleri arasında İkinci Bozkır İsyanı çıkmıştır.⁵⁹ İkinci Bozkır İsyanı'nın bastırılabilmesi için Albay Refet Bey (Bele) bu kez silahlı güç kullanmak zorunda kalmış ve isyan kuvvet kullanılarak bastırılmıştır.⁶⁰

Bu arada İstanbul'da önemli bir siyasi gelişme yaşanmış ve 30 Eylül 1919 tarihinde Damat Ferit Paşa sadaret makamından istifa etmiştir.⁶¹ Damat Ferit'in yerine Padişah Vahdettin'in sadrazam olarak görevlendirdiği Ali Rıza Paşa, 2 Ekim 1919 tarihinde İstanbul'da yeni Hükûmeti kurmuştur.⁶² Ali Rıza Paşa Vali Cemal Bey'in kaçıışı sonrası boşalan Konya Valiliğine 12 Ekim 1919 tarihinde Suphi Bey'i atamıştır.⁶³

Mustafa Kemal Paşa, 30 Eylül 1919 tarihinde Konya Valiliğine Müdafaa-i Hukuk teşkilatının kurulması doğrultusunda bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafın ardından Millî Mücadele yanlısı Konya eşrafınca 8 Ekim 1919'da Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş, yönetimi için de 20 kişilik geçici bir heyet seçilmiştir.⁶⁴ Ancak kısa bir süre sonra Cemiyet içinde bazı sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır. Aralarında o günlerde tanınmış bir hukukçu – avukat vasfıyla Konya'da bulunan Refik Bey'in de bulunduğu bazı vatanseverler, Konya'da bulunan 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'e (Altay) başvurarak cemiyete Millî Mücadele davasına inanmayan ama menfaat peşinde olan bazı şahısların da sızdıklarını bildirmişlerdir. Bunun da ötesinde; Vali Cemal Bey'in vilayet yönetiminde görev verdiği bazı kişiler hala Konya'dadır ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dahi sızmayı başarmışlardır.⁶⁵

Bu gibi kişiler ve kıskırtıcılar, halktan zorla para toplamakta, zorbaca yöntemler kullanmaktadırlar. Kısaca, kurulan kadronun Millî Mücadele hareketiyle pek fazla ilgisi yoktur.⁶⁶ Olumsuz duruma dair hızla Heyet-i

⁵⁹ Taha Niyazi Karaca, “Millî Mücadele'de Bozkır İsyancıları”, *Erzives Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 16, 2004, s. 169-173.

⁶⁰ Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, Ağrı Yayınları, İstanbul, 1975, s. 53-64.

⁶¹ Ali Fuat Türkğeldi, *Görüş İştiklaklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1984, s. 234.

⁶² Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Cilt 1, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1987, s. 308.

⁶³ Erdeha, *age.*, s. 280.

⁶⁴ Avanas, *age.*, s. 60-62.

⁶⁵ Ahmet Atalay, *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yi Milliyecileri*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya, 1997, s. 203.

⁶⁶ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s. 225-227.

Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bilgi verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yeniden düzenlenmesini istemiştir. Bunun üzerine cemiyette yeniden yapılanma başlamıştır. Başkanlığa, Ali Kemali Bey getirilmiştir.⁶⁷ Refik Bey de cemiyetin üyeleri arasına dâhil edilmiştir.⁶⁸ Böylece Konya'da Millî Mücadele yanlısı tavrıyla tanınan bir avukat – hukukçu olan Refik Bey, ilk kez resmen Millî Mücadele'nin bir parçası olmuştur.

Bununla birlikte, İstanbul'da 5 Nisan 1920'de yeniden Damat Ferit Paşa kabinesi kurulmuştur. Bekleneceği üzere Damat Ferit Paşa'nın bu ikinci sadareti boyunca Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Derneği ve faaliyetlerine karşı şiddetli bir mücadele gerçekleştirilecektir. Bu mücadelenin en yoğun olarak yaşanacağı yerlerden biri de Konya olacaktır. 13 Nisan 1920 tarihinde de Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin Millî Mücadele'ye katılanların dinen öldürülmelerinin uygun olacağı yönündeki fetvası yayımlanmıştır. Bu fetvanın en etkili olduğu bölgelerden biri de Konya olmuştur. Özellikle Konya eşrafından tanınan ve sözü dinlenen bir şahıs olan Zeynel Abidin Bey⁶⁹ tarafından fetvanın köylere kadar yayılması sağlanmıştır.⁷⁰

Damat Ferit Paşa Hükûmeti yanlılarınca Konya'da gizlice yürütülen hazırlıklar tamamlanınca harekete geçilmesine karar verilmiştir. İsyanı başlatacak silahlı gücün lideri konumunda olan kişi Delibaş Mehmet'tir. Bu kişi, 2 Ekim 1920 akşamı çoğu asker kaçağı olan ve köylerde saklanan 500 silahlı adamıyla Çumra'yı basarak Konya İsyanı'nı başlatmıştır.⁷¹ Bu isyan, 2 Ekim 1920'den 22 Kasım 1920'ye kadar devam edecek ve Millî Mücadele Dönemi'nin en zorlu iç mücadelelerinden biri olarak tarihte yer alacaktır.⁷² Durumu öğrenen Konya

---

⁶⁷ Aslen Sivasslı bir din adamı olan Ali Kemali Hoca, Ekim 1920 isyanı sırasında isyancılarca katledilecektir. Bilgi için bk. Altay, *age.*, s. 227-240.

⁶⁸ Avanas, *age.*, s. 66-70.

⁶⁹ Zeynel Abidin Hoca, Hürriyet ve İtilaf Partisi mensubudur. Konya eşrafındandır. Tüm Vilayette tanınan ve sözü dinlenen biridir. Bilgi için bk. Semiz –Toplu, *agm.*, s. 266.

⁷⁰ *agm.* s. 266 – 267.

⁷¹ Kemal Çelik, "Millî Mücadele de İç İsyanlar Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40, 2007, s. 593.

⁷² *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Cilt 6, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1974, s. 186-195.

Valisi Haydar Bey,⁷³ Afyon'da bulunan 12. Kolordu Komutanı Albay Fahrettin Bey'e bilgi vererek yardım istemiştir.⁷⁴

Delibaş Mehmet hızlı hareket ederek 2-3 Ekim gecesi, Konya merkezdeki direnişi akamete uğratmayı başarmıştır. Hükümet Binası'nı işgal ederek, karargâh haline getiren Delibaş Mehmet, yardım gördüğü kimselerden bazılarını polis müdürü, kaymakam, bucak müdürü gibi görevlere getirmiştir. Bu arada, isyan hızla Koçhisar, Karapınar, Karaman, Iğın, Akşehir, Seydişehir ve Beyşehir taraflarına yayılmıştır.⁷⁵

Konya İstiklal Mahkemesi'nin TBMM'ye gönderdiği rapora göre, 1920 Ekim - Kasım aylarında doruk noktasına ulaşan Konya İsyanı çok ayrıntılı planlanmış; isyan sırasında atılan her adım belli bir amaca yönelik olarak önceden düşünülmüş ve isyan sırasında aşama aşama belirlenen bir hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır. Planlamadaki başarı ve bu planın pratikte başarılı icrası isyanın belli bir aşamaya ulaşmasını sağlamıştır.⁷⁶

Ancak bu isyan da Ekim 1920'de, isyancılara karşı harekete geçen Albay Refet Bey ve Albay Fahrettin Bey'in etkili müdahaleleriyle bastırılmıştır.⁷⁷ İsyanın lideri Delibaş Mehmet Fransızlara sığınmak zorunda kalmıştır.⁷⁸ Delibaş Mehmet bir süre sonra 50 kadar isyancıyla tekrar Konya'ya gelmişse de, bu kez yanındaki adamları, vaat edilen aftan yararlanmak için Delibaş Mehmet'i öldürmüşlerdir. Tek başına bu örnek olay bile, isyanlara katılanların ne denli bilinçsiz insanlar olduklarını göstermektedir.⁷⁹

Refik Bey, Konya Mebusu olması sebebiyle önce Müdafaa-i Hukuk Örgütü ve Temsil Heyeti'nin ardından TBMM otoritesine karşı gerçekleştirilen bu büyük isyanların bastırılmasında ön planda rol oynayan kişilerden biri olmuştur.⁸⁰

---

⁷³ Vali Haydar Bey, eski Van valisi ve mebusudur. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine 12 Temmuz 1920 tarihinde Konya Vilayeti Valisi olarak göreve başlamıştır; bk. Avanas, *age.*, s. 119.

⁷⁴ *Türk İstiklal Harbi: İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919 – 1921)*, Cilt 4, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No: 2.1, Ankara, 1974, s. 187 – 199.

⁷⁵ Kenan Esengin, *Millî Mücadele'de Hıyanet Yarışı*, Ulusal Yayınları, Ankara, 1969, s. 145-155.

⁷⁶ Osman Akandere, “3 Numaralı Konya İstiklal Mahkemesi'nin Konya İsyanı İle İlgili Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na Sunduğu Raporu”, *Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2004, s. 76 – 77.

⁷⁷ Atatürk, *Nutuk* 1919-1927, s. 301.

⁷⁸ Esengin, *age.*, s. 148-179.

⁷⁹ Erdeha, *age.*, s. 297.

⁸⁰ Avanas, *age.*, s. 110-111.

1920 yılı bahar ve yaz aylarında her ne kadar Konya vilayetinde TBMM otoritesi kurulmuş durumda olsa da İstanbul Hükûmeti yanlılarının boş durmayacaklarından endişe ediliyordu. Nitekim Konya Mebusu Arif Bey, 17 Mayıs 1920 günü bir önerge ile Konya'daki gelişmeleri ve endişelerini TBMM gündemine taşımıştır. Arif Bey hazırladığı önerge için yaptığı konuşmada; Bozkır İsyanlarına da değinmiş bunların nedeni olarak Cemal Bey'in kaçıışı sonrasında göreve gelen Vali Suphi Bey'in gevşek tutumunu ileri sürmüş ve Konya Vilayeti 'ne beş kişilik bir tahkik ve nasihat heyetinin gönderilmesini teklif etmiştir. Bu heyet, hem daha önceki olayların sorumlularını belirleyecek, hem de Konya'da halkı ikna edici konuşmalarla yatıştırarak, aydınlatacak ve bir daha böyle olayların yaşanmamasını sağlayacak tedbirleri alacaktır.⁸¹

Arif Bey'in taktirine dair görüşmeler 19 Mayıs 1920 gününe uzamıştır. Bu tarihte yapılan görüşmeler sırasında söz alan Refik Bey, uzun bir konuşma yaparak Konya'daki gelişmelerin TBMM tarafından doğru olarak anlaşılmasını sağlamaya çalışmıştır. Refik Bey, Arif Bey'in 17 Mayıs tarihli genelgesinde teklif ettiği tahkik (nasihat) heyetinin Konya'ya gönderilmesine taraftar olduğunu belirttikten sonra; Konya'da üzücü olayların gerçekleşmesinde Konya halkının bir sorumluluğunun olamayacağını belirtmiştir.

Refik Bey, daha önceki isyanlarda vilayet yönetiminin sorumluluğuna dikkat çekmiştir. Vali Cemal Bey'in kaçıışı sonrasında görevlendirilen idarecilerin görünüşte Millî Mücadele yanlısı olmakla birlikte, kim güçlü ise onun tarafında olmayı tercih ettiklerini, üstelik bir idarecinin sahip olması gereken vasıflardan yoksun olduklarını, Meclis ve Hükûmetin görevlendireceği yerel yöneticileri seçerken çok titiz davranması gerektiğini söylemiştir.⁸²

Refik Bey, konuşmasında bunların dışında özetle, bölgeyi iyi bilen bir siyasetçi olarak tahkik heyetinden beklentilerini ve tavsiyelerini belirtmiştir. Konya halkının düşüncelerini uzlaşmacı olarak nitelmiş ve millî davanın yanında olduklarını hissettirme gayreti gütmüştür. Tüm Konya'nın zan altında tutulmamasına önem verilmesini istemiştir. Gerek Arif Bey'in gerekse Refik Bey'in sözleri, 1920 yaz ayları itibarıyla Konya vilayetinde durum TBMM lehine görünse de henüz vilayetin emniyet altında olduğuna dair tam anlamı ile bir kanaat oluşturulamayacağı anlaşılmaktadır. Özellikle Vilayette görev yapan idarecilere Arif Bey, Refik Bey gibi Konya mebuslarının çok itimat etmedikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda haklı oldukları Ekim 1920'de yeniden başlayan isyan ile ortaya çıkacaktır.

---

⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Cilt 1, 17 Mayıs 1920, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 346.

⁸² *age.*, 19 Mayıs 1920, s. 347-348.

Refik Bey, Ekim 1920’de başlayan ve oldukça zorlu mücadelelerin yaşanmasına yol açan bu ikinci büyük isyan (Konya İsyanı) henüz sona erdirilmişken, 20 Kasım 1920 tarihinde Meclis kürsüsünden Konya’daki son durum hakkında bilgi verici bir konuşma daha yapmıştır.

Refik Bey, konuşmasında öncelikle Konya halkının TBMM’ne ve Hükûmetine bağlılığını ve vatan sevgisini vurgulamıştır. Bunun ardından konuyu yerel yöneticilerin liyakatine getirmiştir. Refik Bey’e göre isyanların en önemli nedenleri, bölgeye atanan yöneticilerin gereğince vatansaver olmamaları, kendi çıkarları için çalışmaları nedeni ile halkın sorunlarına duyarsızlıkları ve halk ile TBMM Hükûmeti arasında bir kopukluğa yol açmalarıdır.⁸³

Resmî Türkiye Komünist Partisi ve Refik Bey

Mustafa Kemal Paşa, 1920 Sonbaharında Yeşil Ordu’nun tasfiyesinin⁸⁴ ardından ülke içindeki Bolşevik faaliyetleri kontrol altına almak ve Bolşevik Rusya ile ilişkileri olumlu yönde daha da geliştirebilmek için, 18 Ekim 1920 tarihinde resmi olarak “Türkiye Komünist Fırkası”nı kurdurmuştur.⁸⁵ Bu kez fırkanın kuruluşunda Refik Bey’e de doğrudan görev vermiştir. Fırka’nın kurucuları arasında Fevzi Paşa, Ali Fuat Paşa, Kazım Paşa, Refet ve İsmet Bey gibi Mustafa Kemal Paşa’nın çok güvendiği isimler yer almıştır.⁸⁶ Fırka’nın temel kuruluş ilkelerinden biri kuruluş nizamnamesine göre, “Bütün insanlığa refah ve saadet temin edecek olan cihan inkılabının Türkiye’de bir an evvel meydana gelmesini sağlamak ve sosyalizmi kurmak” olarak belirtilmiştir.⁸⁷ Fırka, Türkiye’de komünizmin tek temsilcisi olarak Moskova’da 3. Enternasyonal’e üyelik için başvurmuştur ancak bu başvuru olumlu yanıt bulmamıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 31 Ekim 1920 de Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa’ya çektiği bir telgrafta Bolşevik Fırka’dan bahsetmiş, vatansaver ve millî amacından şüphe edilemeyecek arkadaşların bu fırka içinde görev yapacağını; böylece fırkanın kuruluş amacının dışına çıkmayacağından emin olacaklarını

---

⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 1, Cilt 4, 20 Kasım 1920, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 218 – 219.

⁸⁴ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 197; İmren Arbaç, “Millî Mücadele Dönemi Rus-Türk İlişkilerinde Yeşil Ordu – Çerkez Ethem - Mustafa Suphi Ve Arkadaşları Üçgeni”, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Haziran 2017, s. 40.

⁸⁵ Doğu Ergil, *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara, 1981, s. 360.

⁸⁶ Mete Tunçay, *Türkiye’de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1978, s.192.

⁸⁷ Aydemir, *Tek Adam*, Cilt 1, s.374.

belirtmiştir.⁸⁸ Ancak bu fırka da uzun ömürlü olmamıştır. Açılışından üç ay sonra fırka görevini tamamlayarak dağılmıştır.⁸⁹

Refik Bey'in Yozgat İstiklal Mahkemesi Başkanlığı

18 Eylül 1920'de Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekilliği tarafından, İstiklal Mahkemelerinin sayısı ve yargı bölgelerini ihtiva eden bir teklif TBMM'ne sunulmuş ve görüşülmüştür. Buna göre Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti, Kastamonu, Eskişehir, Konya, Isparta, Ankara, Kayseri, Sivas, Maraş, Elaziz, Diyarbakir, Bitlis, Refahiye, Erzurum ve Van bölgelerinde olmak üzere 14 mahkemenin kurulmasını öneriyordu. Yapılan görüşmeler ile mahkemelerin kurulması teklifi kabul edilmiş ve İstiklal Mahkemeleri çalışmalarına başlamıştır.⁹⁰

İstiklal Mahkemeleri, Millî Mücadele sırasında TBMM Hükûmetinin cephe gerisinde iç güvenliği sağlamak ve asker kaçaklarına karşı tedbir amacıyla kurulmuştur. Yetkileri kısa süre sonra vatana ihanet, casusluk, yolsuzluk, ayaklanma, eşkıyalık, saldırı ve bozgunculuk konularına bakacak şekilde genişletilmiştir.⁹¹ Mahkemelerin kuruluşu için en önemli dayanakları, Meclisin açılışından bir hafta sonra 29 Nisan 1920'de çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve 11 Eylül 1920'de kabul edilen “Fırariler Hakkında Kanun” oluşturmıştır.⁹²

TBMM, savaşın gidişatı nedeniyle gördüğü lüzum üzerine 5 Ağustos 1921 tarihinde çıkardığı bir kanun ile tüm yetkilerini üç ay süre ile Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiştir.⁹³

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 6 Eylül 1921 tarihinde Başkomutanlık yetkileri dâhilinde verdiği bir emir ile Yozgat, Kayseri, Niğde ve Kırşehir vilayetlerini kapsayacak bir görev bölgesini içine alan, merkezi Yozgat vilayeti olacak 5 Numaralı İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasını sağlamış ve mahkemenin

---

⁸⁸ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, s. 360

⁸⁹ Bülent Akkuş, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm: Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı ve Özgün Bir Düşünür ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 40, Ekim 2015, s. 241.

⁹⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 1, Cilt 2, 18 Eylül 1920, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s.141-172.

⁹¹ Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1997, s. 51.

⁹² *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Devre: 1, Cilt: 4, s. 84-101.

⁹³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 12, 5 Ağustos 1921, TBMM Basımevi, Ankara, 1961, s. 18 – 19; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 158; Ahmet Emin Yaman, “Başkomutanlık Kanunu”, *Atatürk Yolu*, Cilt 3, Sayı 9, 1992, s. 85.

başkanı olarak da Refik Bey'i görevlendirmiştir.⁹⁴ 22 Eylül 1921'de Yozgat'a gelen İstiklâl Mahkemesi 3 Ekimde görevine başlamıştır.⁹⁵ Belirtildiği üzere 5 Numaralı İstiklâl Mahkemesinde başkanlık görevini Konya Mebusu Refik Bey yaparken, mahkeme üyeleri, Ethem Fethi Bey (Menteşe), Mazhar Bey (Üsküdar), Ziya Hurşit Bey (Lazistan) ve Mazhar Müfit Bey'den (Hakkâri) oluşmuştur.

5 Numaralı İstiklâl Mahkemesi Refik Bey'in başkanlığında Yozgat'ta göreve başladığı sırada bölgede firari askerlerin de katılımıyla güç kazanmış olan 600 – 700 civarında atlı eşkiya bulunuyordu. Bu gruplar Firari Yüzbaşı İsmail, Dışı Kilitli Mehmet, Kavlak Ali, Altın Dışlı Ömer gibi tanınmış eşkiya liderlerinin önderliğinde Yozgat ve çevresinde adeta terör estiriyorlardı. Bölge halkı sık gerçekleşen saldırı ve yağma olayları karşısında çaresiz durumdaydı.⁹⁶ Refik Bey, bu kalabalık eşkiya gruplarına karşı elindeki 150 askerden oluşan kuvvetin yeterli olmayacağını anladığından doğrudan Mustafa Kemal Paşa ile temas kurmuş, durumu anlatmış ve destek birliklerinin gönderilmesini istemiştir. Bu talep üzerine Mustafa Kemal Paşa, geniş bir bölgede küçük gruplar halinde hızla yer değiştirebilen bu eşkiya gruplarına karşı etkili bir mücadele yürütülebilmesi için 1600 süvari ve yaya askerden oluşan hatırı sayılır bir kuvveti 5 Numaralı İstiklâl Mahkemesinin dolayısı ile Refik Bey'in emrine vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu tutumu hem Refik Bey'in Paşa'nın nezdinde önemli bir itibarının olduğunu hem de 5 Numaralı İstiklâl Mahkemesinin görevine büyük önem verdiğini göstermektedir.

Yozgat'ta görev yaptığı sırada Refik Bey mahkeme başkanı sıfatı ile karşısına gelen her dosyayı titizlikle incelemesi, suçlu ve suçsuzu ayırt etme konusunda gösterdiği büyük gayreti ve verdiği adaletli kararları ile tanınmıştır. Ertepinar'a göre Refik Bey'in görevini yerine getirirken gösterdiği bu titizlik bölgedeki eşkiya çetelerinin liderlerini ve mensuplarını dahi etkilemiş ve bunların faaliyetlerinin sonlandırılmasında önemli bir etki yapmıştır. Refik Bey'in bu görevi sırasında bahsedilmesi gereken bir diğer önemli çalışması da daha önce çeşitli suçlar sebebiyle tevkif edilmiş olan ve Kayseri'de tutulan altı yüz civarında tutuklunun dosyalarının teker teker incelenmesi, suçları sabit olanlara gerekli cezalar verilirken özellikle asker kaçaklarının ordudaki görevlerine dönmeleri şartıyla affedilmelerinin sağlanmasıdır.⁹⁷

⁹⁴ TBMM Arşivi, İstiklâl Mahkemeleri Aza İntihabı Defteri, Cilt IV, Bölüm14-b.

⁹⁵ Aybars, *age.*, s. 175.

⁹⁶ Ertepinar, *age.*, s. 211 – 212.

⁹⁷ *age.*, s. 226 – 227.

Refik Bey başkanlığındaki 5 Numaralı İstiklal Mahkemesi, 7 – 8 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutanlıkça yayınlanan *Tekâlif-i Millîye Emirleri*'nin⁹⁸ uygulanması, askerlik hizmetinden kaçışların engellenmesi, Koçgiri Aşireti ve Yozgat Ayaklanmalarının bastırılması gibi sorunların çözümünde önemli çalışmalar yapmıştır. 5 Numaralı İstiklal Mahkemesi, 3 Ağustos 1922 tarihinde çalışmalarını sonlandırmıştır. Bunun yanında Refik Bey, 8 Aralık 1923 tarihinde kurulan *İstanbul İstiklal Mahkemesi*'nde de üye olarak görevlendirilmiş ve bu görevini mahkeme 5 Şubat 1924 tarihinde kapatılana kadar sürdürmüştür.

Yozgat İstiklal Mahkemesi, 3 Ekim 1921'den 3 Ağustos 1922'ye kadar faaliyetlerini sürdürmüş, adı geçen tarihte çıkarılan 249 numaralı kanun sebebiyle çalışmalarını sonlandırmıştır. Faaliyet yaptığı süre boyunca 2482 karar veren mahkeme bu süre içinde 268 kişiye çeşitli cezalar vermiştir. Yozgat İstiklal Mahkemesi görev yaptığı süre boyunca yargıladığı zanlılarla ilgili şu kararları vermiştir: Yargılama sayısı: 2673; sorumsuzluk ve beraat: 862; idam: 56; giyaben idam: 24; kalebentlik ve kürek mahkûmiyeti: 537; muhtelif cezalar: 1194.⁹⁹ Ergün Aybars'a göre, İstiklal Mahkemeleri arasında en az idam cezası veren, bunun dışında diğer mahkemelerle kıyaslandığında daha hafif cezalar veren mahkeme *Yozgat İstiklal Mahkemesi*'dir.¹⁰⁰

Yozgat İstiklal Mahkemesi, asker kaçakları ve diğer suçlardan yargılananları bazen tek olarak, bazen de toplu olarak yargılama yapmıştır. Mahkeme gerek yargılanan kişilere gerekse bölge halkına bir irşat kürsüsü kurmuş ve Millî Mücadele için telkinlerde bulunarak cepheye asker temin etmiştir. Refik Bey'e göre, "*millî istiklâl ve kurtuluş mücadelesinin en güçlü eserlerinden biri İstiklal Mahkemeleri*"dir. Refik Bey, bu mahkemelerin, cephe gerisinde açılan bir iç mücadele cephesi olduğu inancındadır.¹⁰¹

Refik Bey'in Lozan Görüşmelerine Bakışı

Türk Milleti'nin büyük fedakârlıklarla yürüttüğü Millî Mücadele'nin nihai olarak amacına ulaşması için Lozan Barış Konferansı'nda somut bir başarının elde edilmesi hayati önem taşıyordu. Bu nedenle Konferans, devam ettiği süre

---

⁹⁸ Atatürk, *Nutuk*, s. 321-322; *Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923)*, Cilt 7, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1975, s. 357 – 365; Mehmet Kayıran, "Tekâlif-i Millîye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi*, Cilt 5, Sayı 15, Kasım 1989; s. 649-650; *Millî Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923)*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 37-46.

⁹⁹ Aybars, *age.*, s. 177.

¹⁰⁰ *age.*, s. 176.

¹⁰¹ Ertepinar, *age.*, s. 225-226.

boyunca Türkiye’de iç politikaya yön vermiştir. Bu bağlamda TBMM içinde de oldukça hararetli tartışmalara neden olmuştur.

Lozan Konferansı öncesinde TBMM tarafından İsmet Paşa 26 Ekim 1922 tarihinde Hariciye Vekili seçilmiş ve bu sıfatla Lozan Konferansı’na Türkiye’yi temsilen heyet başkanı olarak gönderilmiştir.¹⁰²

Lozan Konferansı, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya’nın ev sahipliği ile 20 Kasım 1922’de İsviçre’nin Lozan Kentinde çalışmalarına başlamıştır.¹⁰³ Konferans çalışmalarına devam ederken, İsmet Paşa, 23 Aralık 1922’de Ankara’ya bir telgraf göndermiştir.¹⁰⁴ Gönderdiği gizli telgrafta İtilaf Devletleri’nin, Boğazlar, azınlıklar, sınırlar ve kapitülasyonlar konusunda ciddi olarak direndiğini ifade etmiş ve bu durum devam ederse bir antlaşmanın mümkün olamayacağından ani bir kesintiye hazırlıklı olunmasına dair Başvekil Rauf Bey’i uyarmıştır.¹⁰⁵

İsmet Paşa’nın öngörüsü gerçekleşmiş ve Lozan Konferansı, 4 Şubat 1923 tarihinde taraflar arasında bir anlaşma ihtimalinin olmaması nedeniyle kesintiye uğramıştır. Bundan sonra konferansın yeniden başlaması 23 Nisan 1923 tarihinde olacaktır.¹⁰⁶

Görüşmelerin kesintiye uğraması üzerine Türk Heyeti 7 Şubat 1923’te Lozan’dan ayrılmış ve 26 Şubat 1923’te Türkiye’ye ulaşmıştır.¹⁰⁷ Lozan Konferansı TBMM’de özellikle gizli oturumlarda yoğun ve sert tartışmalara yol açmıştır. Heyet zaman zaman mebuslarca sert tavırlarla eleştirilmiştir.

7 Şubat 1923 tarihinde gerçekleştirilen kapalı oturumda Başvekil Rauf Bey, İsmet Paşa’nın Lozan’dan ayrılmadan önce gönderdiği son telgrafta verdiği bilgileri mebuslara aktarmıştır. Türkiye’ye sunulan şartlar TBMM’de tepkilere yol açmıştır. Refik Bey de bu toplantıda İtilaf Devletleri’nin taleplerinden

¹⁰² Hüsnü Özlü, “Lozan Görüşmeleri Sürecinde Türkiye’nin Trakya Ve Boğazlara Yönelik Aldığı Askeri Önlemler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 203.

¹⁰³ İsmail Soysal; *Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 77; Konferansla ilgili genel bir değerlendirme için bk.: Ali Naci Karacan, *Lozan*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

¹⁰⁴ *Lozan Telgrafları: Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, Cilt 1, Haz. Bilal N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

¹⁰⁵ Salahi Ramadan Sonyel, *Gizli Belgelerle Lozan Konferansı’nın Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s.74-75.

¹⁰⁶ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.378.

¹⁰⁷ *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan*, Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara, 1973; Ali Naci Karacan, *age*, 251.

duyduğu rahatsızlığı vurgulamış ve heyetin vakit kaybetmeden geri dönmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁸

Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın ülkeye dönüşü sonrasında, 27 Şubat 1923 tarihinde gerçekleşen gizli oturumda konferansta tartışılan önemli konulardan biri olan sınırlar sorunuyla ilgili Meclis kürsüsünden yaptığı açıklamalar sırasında söz alan Refik Bey eleştiri yönü ağır basan bir konuşma yapmıştır. Refik Bey konuşmasında hem Hariciye Vekili İsmet Paşa'yı hem Hükûmetin diğer üyelerini sert bir üslupla eleştirmiştir. Buna göre öncelikle İsmet Paşa'nın tatmin edici açıklamalar ile mevcut durum hakkında Meclisi yeterince aydınlatmadığını, buna rağmen muğlak sözler ile tam bir açıklaması yapılmayan bazı şartlar için kendilerinden onay istendiğinden yakınmıştır. Refik Bey'e göre, sadece Hariciye Vekili İsmet Paşa değil Hükûmetin diğer üyeleri de görevlerini layıkıyla yerine getirmemektedir. Bu nedenle mebuslar Lozan'daki durumu tam olarak anlayamamaktadır. Bu şartlarda Meclisin doğru bir karar verebilmesi mümkün olmayacaktır.¹⁰⁹

Refik Bey'in Lozan Konferansı'na dair sözleri bize görüşmelerin kesintiye uğradığı dönem itibariyle konferansın gidişatı ve karşı tarafa verilebilecek tavizlere dair mebuslar nezdinde kayda değer kuşku ve endişelerin olduğunu göstermektedir.

Hariciye Vekili İsmet Paşa, 4 Mart 1923 tarihinde bir kez daha gizli bir oturumda Meclis kürsüsünden Lozan Konferansı'ndaki müzakerelerin ayrıntılarına dair izahat vermeye devam etmiştir. İsmet Paşa burada, Boğazların durumu, İstanbul'un güvenliği, baş delege olarak müzakereler esnasında danışmanlarından yeterince istifade edip etmediği, Ege Adalarının durumu, Musul sorunu gibi başlıklara değinmiştir. Tartışmalar bu oturumda da devam etmiştir. Bazı mebuslar konferansta görev alan diğer temsilcilerin ve danışmanların da Meclis kürsüsünden Lozan'da yürütülen müzakereler hakkında açıklama yapmalarını istemiştir. Refik Bey de bu öneriye destek vermiş; ancak Meclis Genel Kurulu bu konuda yapılan istekleri reddetmiştir.¹¹⁰

Refik Bey, Mudanya Konferansı'nda ve Millî Mücadele'de kahraman olarak nitelendirdiği İsmet Paşa'nın TBMM'ni temsilen Lozan'a gönderilmesini şiddetle desteklemiştir. Hatta tartışmalar sırasında kürsüde yaptığı bir konuşmada İsmet Paşa'yı Yavuz İsmet Paşa olarak tarif etmiştir. Bu bağlamda

---

¹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, (Gizli Celse), Devre 1, Cilt 3, 7 Şubat 1923, TBMM Basımevi, Ankara, 1981, s. 1288.

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, (Gizli Celse), Devre 1, Cilt 3, 27 Şubat 1923, s. 1308 – 1313.

¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, (Gizli Celse), Devre 1, Cilt 4, 6 Mart 1923, s. 191.

Refik Bey'in baş delege olarak İsmet Paşa'nın Lozan'da TBMM'nin tezlerini başarıyla savunacağına olan inancı tam görünmektedir. Ancak Lozan görüşmeleri sırasında müzakereler ilerledikçe Refik Bey, burada İsmet Paşa'yı ilk kez açıkça ve sert bir üslupla eleştirmiştir.

Sonuç

Refik Bey (Koraltan)'ın kamu görevleri esnasında henüz yirmili yaşlarında olması kendisinin henüz öğrenciliği sırasında ve sonrasında devlet yönetimi nezdinde dikkate değer bir güven elde ettiğini göstermektedir. Araştırmamız sırasında dikkatimizi çeken hususlardan biri Refik Bey'in küçük yaşlardan itibaren sahip olduğu vatan ve millet sevgisi ile bu konulardaki hassasiyeti, parlak zekâsı, atılganlığı ve medeni cesaretidir. Muhtemelen bu karakter özellikleri ve zihinsel yetenekleri onu Türk tarihinin karanlık ve çalkantılarla dolu dönemleri olan Birinci Dünya Savaşı yılları ve Millî Mücadele sırasında ön planda rol oynamaya iten unsurlar olmuştur.

Gelibolu görevi sırasında bölgede bulunan 27. Alay Komutanı İrfan Kasım Bey'in ricası üzerine askerlere vatan sevgilerini ve millî hislerini arttırıcı konferanslar vermiştir. Refik Bey, Bursa'dan başlamak üzere görev yaptığı her merkezde halka, gençlere, askerlere onların vatan sevgilerini ve bu husustaki bilinçlerini arttırıcı konuşmalar yapmıştır. Bu gibi faaliyetler ondaki hitabet yeteneğinin gelişmesini sağlamış olmalıdır. Hayatının daha sonraki yıllarında hitabet yeteneği Refik Bey'in en belirgin kişisel özellikleri arasında yer alacaktır ve siyasi yaşamı boyunca hitabet sanatı belki de Onun en önemli yardımcılarında olacaktır. Refik Bey'in kitlelere hitap konusundaki başarısı Millî Mücadele günlerinde Mustafa Kemal Paşa'yı da etkileyecektir. Mustafa Kemal Paşa, cepheye yaptığı gezilere katılmasını Refik Bey'den bizzat talep etmiş ve kendisinden asker ile halka yönelik millî hisleri arttırıcı konuşmalar yapmasını istemiştir. Araştırmamızda belirttiğimiz üzere, bu konuşmalar Millî Mücadele sırasında bazen en ön cephelerde de gerçektelemiştir. Trabzon'daki görevi sırasında kendisinden beklendiği üzere bölgedeki ayrılıkçı Rumların faaliyetlerine engel olmaya çalışmış ve Rum çetelerine karşı kararlı bir mücadele yürütmüştür.

Refik Bey, Mütareke'nin ardından görevden alınması sonrasında yeni dönemde devlet bünyesinde çalışamayacağını anladığından memuriyetten istifa etmiştir. Bundan sonra kısa bir süre İstanbul'da sivil avukat olarak yaşamını sürdürmüştür. İstanbul'da sivil bir avukat olarak iyi bir kariyer yapma fırsatına sahip olmasına rağmen İstanbul'da kalmak yerine, ülkenin içine düştüğü felaketten çıkarılması için bir mücadelenin başlatılacağını düşündüğü Anadolu'ya geçmeyi tercih etmiştir. Bu tercihi onun tespit etmeye çalıştıığımız ve daha önce bahsettiğimiz karakter özelliklerine uygun bir tavidir.

Refik Bey, olağanüstü şartlarda toplanıp çalışan ve Türkiye tarihinde çok önemli bir yere sahip olan Birinci TBMM içinde oldukça aktif bir mebus olarak göze çıkmaktadır. Bu dönem aynı zamanda onun TBMM içinde milletvekili olarak ilk dönemidir. Refik Bey, İlk dönem milletvekilliğinde Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında olmuştur. Birinci TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun (Birinci Grup) bir üyesidir. Refik Bey ve onun gibi idealist arkadaşları hemen tüm kritik kararlarda Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemişlerdir. Birinci Meclis'in en faal siyasetçilerinden birisi olan Refik Bey, bu dönem Meclis çalışmalarında komisyon üyeliklerinde bulunmuş; kürsüden dördü gizli oturum konuşması olmak üzere toplam altmış dokuz konuşma yapmış; iki soru, bir gensoru önergesi vermiş ve bir de kanun önerisinde bulunmuştur. Refik Bey, Millî Mücadele'nin Meclise yansıyan gündemine dair çeşitli konularındaki görüşlerini Meclis'te belirtmiş, zaman zaman yöneticileri hatta yürütülen mücadelenin lider kadrosunu eleştirmiş bu özelliğiyle ilk Meclis'in öne çıkan vekillerinden birisi olmuştur.

Refik Bey'in Birinci TBMM Hükûmeti'nin kuruluşu sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın önergesi ile ilgili itirazlarından ve Hükûmetin icraatlarını zaman zaman sert tonla eleştirmesinden görmekteyiz. Gerek Refik Bey'in gerekse diğer milletvekillerinin zaman zaman sert eleştirilerini ifade edebilmeleri Meclis'in demokratik niteliğini de göstermesi açısından önemlidir. Refik Bey'in, Birinci TBMM üyesi olarak Meclis kürsüsünden yaptığı en sert ve eleştirel konuşmalar Lozan Konferansı müzakereleri sırasında olmuştur. Burada Refik Bey hem Hükûmeti hem Lozan Konferansında Türkiye'yi temsil eden heyeti ve heyetin başkanı Hariciye Vekili İsmet Paşa'yı hedef almış, uygun bulmadığı konuları açıkça dile getirmiştir. Refik Bey, ilk dönem Lozan Konferansı sırasında ve sonrasında muhalif mebuslar arasında yer almıştır. Cephede elde edilen başarının masa başında kaybedilebileceği endişesi Refik Bey'in muhalif bir tavır geliştirmesine yol açmıştır. Özellikle üzerinde durduğu konular, Hükûmetin Meclise karşı yeterince şeffaf olmaması ve müzakereler sırasında Türk Heyeti'ne dayatılan şartlara dair yeterli bilgilendirilmenin yapılmaması üzerinedir.

TBMM tarafından Anadolu'da görevlendirilen asker, sivil memurların liyakati konusu Refik Bey'in önemle üzerinde durduğu ve her fırsatta dile getirdiği bir konudur.

Refik Bey, Millî Mücadele sırasında Konya'da gerçekleşen hadiselerin ve isyanların birinci elden tanığıdır. İsyanların neden ve nasıl başladığı, kimler tarafından kışkırtıldığı ve isyanların bastırılması için yapılanlar Refik Bey'in gözünden bu araştırmada yeniden yorumlanmıştır. Kürsüden yaptığı konuşmalarla Konya'da bir isyanın yaklaştığı tehlikesini önceden vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1920 – 1921 yıllarında; Kurtuluş Savaşı'nın kritik önemde muharebelerin sürdüğü bazı cepheleri teftiş amaçlı ziyaretleri sırasında Refik Bey'i de teftiş heyetlerine dâhil etmiştir. Bu durum Refik Bey'in kişiliğinin ve yeteneklerinin Mustafa Kemal Paşa'yı etkilediğini göstermektedir. Refik Bey, bu ziyaretler esnasında halkın, sivil idarecilerin ve cephede savaşan asker ve subayların durumlarına dair gözlemler yaparken aynı zamanda halkın ve askerlerin moral ve motivasyonlarını arttırıcı konuşmalar yapmıştır. Cephelerin ve savaş bölgelerindeki halkın durumlarına dair gözlemlerini de TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmalar ile milletvekillerine aktarmıştır. Kendisinin cephelerdeki duruma dair verdiği bilgiler Kurtuluş Savaşı'na dair bizlere de önemli veriler kazandırmış ve araştırmamızın ilgili yerlerinde değerlendirilmiştir. Hukukçu olmasından kaynaklı olarak İstiklâl Mahkemesi üyesi olarak görevlendirilmiştir.

Kamu görevinin ilk anlarından itibaren kendisinde gelişen milliyetçilik anlayışına TBMM Dönemi'nde *balçıklık* anlayışı da eklenmiştir. Genç yaşlarından itibaren edindiği bu iki temel ilkeye ek olarak bu fikirlerine özellikle Refik Bey ile Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) arasındaki yakın çalışma ilişkisi onda “modernleşme ve ilerlemecilik” fikrinin doğmasına ve gelişmesine de yol açmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşinleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Ankara

Fihrist 010.09.459.1329.3.

10.9.0.0/36.109.2/86.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Ankara

Klasör 7, Dosya 29, Fihrist 1.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, Ankara

İstiklâl Mahkemeleri Aza İntihabı Defteri, Cilt 4, Bölüm 14-b.

Yozgat İstiklâl Mahkemesi Beyannamesi, T - 13. 6. 26.

TBMM Azasına Mabsus Zat ve Sicil Dosyası, Sicil No: 289.

Emekli Sandığı Arşivi, Ankara

No: 7575; Müddeti Hizmet Cetveli

Resmî Yayınlar

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

(1334) 4. Devre, İstanbul.

TBMM Zabıt Ceridesi

(1961) Devre 1, Cilt 1, TBMM Basımevi, Ankara.

(1961) Devre 1, Cilt 2, TBMM Basımevi, Ankara.

(1961) Devre 1, Cilt 4, TBMM Basımevi, Ankara.

(1961) Devre 1, Cilt 3, TBMM Basımevi, Ankara.

(1961) Devre 1, Cilt 12, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Zabıt Cerideleri - Gizli Celse

(1980) Dönem 1, Cilt 3, TBMM Basımevi, Ankara.

(1994) *Millî Mücadele Dönemi Bütçeleri ve Mali Mevzuatı (1920-1923)*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kitaplar ve Makaleler

(yb.) *Refik Koraltan'ın Kayseri Devlet Hastanesi'nde Yazdıkları Anıları*, Basılmamış, Ali Yavuz Koraltan'da bulunmaktadır.

(1973) *Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl: Lozan*, Dışişleri Bakanlığı Yayını, Ankara.

(1975) *Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919 – 2 Kasım 1923)*, Cilt 7, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara.

(1974) *Türk İstiklal Harbi, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Cilt 6, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara.

(1990) *Lozan Telgrafları: Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, Cilt 1, Haz. Bilal N. ŞİMŞİR, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

(1993) *Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi*, Cilt 2, Kısım 2, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara.

(1993) *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Cilt 5, Çanakkale Cephesi Harekâtı, 1. Kitap*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara.

AHMAD Feroz (1980) *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)*, Çev. Ahmet FETHİ, Hil Yayınları, İstanbul.

AKANDERE Osman (2004) 3 Numaralı Konya İstiklal Mahkemesi'nin Konya İsyanı İle İlgili Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na Sunduğu Raporu, *Atatürk Üniversitesi, Atatürk Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s.59-96.

AKKUŞ Bülent (2015) Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm: Türkiye Komünist Partisi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'ne Bakışı ve Özgün Bir Düşünür ve Siyaset Adamı Olarak Mehmet Ali Aybar, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 8, Sayı 40 (Ekim), s.239-252.

ALTAY Fahrettin (1970) *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul.

ARAR İsmail (1963) *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi*, İstanbul.

- ARBAÇ İmren (2017) Millî Mücadele Dönemi Rus-Türk İlişkilerinde Yeşil Ordu – Çerkez Ethem - Mustafa Suphi Ve Arkadaşları Üçgeni, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2 (Haziran), s.38-54.
- ARMAOĞLU Fahir (1998) İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920), *Bellekten*, Cilt XLII, Sayı 234, s.467-494.
- ASLAN Yavuz (2001) *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti (1920 – 1923)*, Ankara.
- ATALAY Ahmet (1997) *Millî Mücadele'de Konya Kuvâ-yi Milliyecileri*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya.
- ATATÜRK Mustafa Kemal (1981) *Nutuk*, Cilt 1 – Cilt 2, Ankara.
- (2006) *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt 4, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- AVANAS Ahmet (1998) *Millî Mücadele'de Konya*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- AYBARS Ergün (1997) *İstiklal Mahkemeleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- AYDEMİR Şevket Süreyya (2011) *Tek Adam*, Remzi Kitapevi, Cilt 1, İstanbul.
- (2011) *Tek Adam*, Remzi Kitapevi, Cilt 2, İstanbul.
- BAŞGİL Ali Fuat (1957) *Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, Baha Matbaası, İstanbul.
- BAYAR Celal (2018) *Ben De Yazdım*, Cilt 3, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- BAYCAN Nusret (1989) Ali Fuat Paşa, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 14 (Mart), s. 441-454.
- BIYIKLIOĞLU Tevfik (1960) Birinci TBMM'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri, *Bellekten*, Cilt XXIV, Sayı 96, s. 637-663.
- (1969) *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- BOZDAĞ İsmet (1975) *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- CEBESoy Ali Fuat (2005) *Bilinmeyen Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul.
- ÇELİK Kemal (2007) Millî Mücadele'de İç İsyancılar Vatana İhanet Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri, *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 10, Sayı 40 (Kasım), s.569-613.
- ÇOKER Fahri (1980) *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. Dönem 1 (1919-1923)*, Cilt 3, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- DEMİREL Ahmet (1994) *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İletişim Yayınevi, İstanbul.

- ERDEHA Kamil (1975) *Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- ERGİL Doğu (1981) *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- ERTEPINAR Coşkun (1999) *Refik Koraltan: Bir Politikacının Anıları*, Hacettepe – Taş Yayıncılık, Ankara.
- ESENGİN Kenan (1969) *Millî Mücadele'de Hıyanet Yarışı*, Ulusal Yayınları, Ankara.
- (1975) *Millî Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, Ağrı Yayınları, İstanbul.
- GOLOGLU Mahmut (1970) *Üçüncü Meşrutiyet (1920)*, Başnur Matbaası, Ankara.
- GÜNEŞ İhsan (1997) *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünce Yapısı (1920 – 1923)*, İstanbul.
- (1998) Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Toplanması ve Nitelikleri, *Birinci Meclis*, Ed. Cemil KOÇAK, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 25-46.
- JAESCHKE Gotthard (1989) *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARACA Taha Niyazi (2004) Millî Mücadele'de Bozkır İsyanları, *Erzives Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 1, Sayı 16, s.169-190.
- KARACAN Ali Naci (1971) *Lozan*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- KAYIRAN Mehmet (1989) Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 15, s.639-664.
- KOCATÜRK Utkan (2000) *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZLÜ Hüsnü (2013) Lozan Görüşmeleri Sürecinde Türkiye'nin Trakya Ve Boğazlara Yönelik Aldığı Askeri Önlemler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Sayı 53, s.201-246.
- SELEK Sabahattin (1987) *Anadolu İhtilali*, Cilt 1, Kastaş Yayınları, İstanbul.
- SEMİZ Yaşar – TOPLU Güngör (2017) Millî Mücadele Döneminde Konya ve Atatürk, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 12 (Haziran), s.254-283.
- SENCER Muzaffer (1974) *Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, May Yayınları, İstanbul.
- SONYEL Salahi Ramadan (2006) *Gişli Belgelerle Lozan Konferansı'nın Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- (2010) *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- SOYSAL İsmail (2000) *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TEVETOĞLU Fethi (1991) *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- TUNAYA Tarık Zafer (1958) Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin Kuruluşu ve Siyasal Karakteri, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt XXII, Sayı 3-4, s.227-247.
- (1981) *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, Turhan Kitapevi, İstanbul.
- TUNÇAY Mete (1978) *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TÜRKGELDİ Ali [Fuat] (1948) *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- (1984) *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet (1990) *İlk Meclis: Millî Mücadele'de Anadolu*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- YAMAN Ahmet Emin (1992) Başkumandanlık Kanunu, *Atatürk Yolu, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 9, s.85-110.
- YAVAŞ Mesut (2020) Millî Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 20, Sayı Milli Egemenlik Özel Sayısı, s.1-18.
- YERASİMOS Stefanos (1979) *Türk - Sovyet İlişkileri*, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- YILDIRIM Özlem (2018) Refik Koraltan'ın Trabzon Valilik Görevi (1938-1939), *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı 65, Bahar, s. 433-450.
- YÜKSEL Erol (2018) *Millî Mücadele'den 27 Mayıs'a bir Siyasetçi: Refik Koraltan*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Sürelî Yayınlar

(1920) *Konya*, 6 Temmuz.

(1920) *Öğüt*, Sayı 315, 29 Mart; Sayı 330, 14 Nisan.

ŞÜKRAN Soner (1969) Padişah Buyruğundan Halk İdaresine, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs.